

УДК 341.23

Дар'я Богатчук,

аспірант

Інституту законодавства Верховної Ради України

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОГО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

*Статтю присвячено дослідженню принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Запропоновано визначення поняття «принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань», для характеристики змісту цього принципу виділено його елементи, визначено сферу дію принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у сучасному міжнародному праві за колом суб'єктів міжнародного права та видами міжнародних зобов'язань, на яких поширюється дія зазначеного принципу. Досліджено добросовісність як невід'ємну ознаку застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Зроблено висновок про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є загальнообов'язковим, основним принципом міжнародного права, імперативною нормою загального міжнародного права *jus cogens*, що породжує зобов'язання *erga omnes*. Встановлено взаємозв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з іншими основними принципами міжнародного права та деякими загальними принципами права, зокрема співвідношення з принципом «*pacta sunt servanda*».*

Ключові слова: принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, міжнародне право, принципи міжнародного права.

Постановка проблеми. Сьогодні людство прийшло до розуміння загальнолюдської важливості міжнародного миру, міжнародної безпеки та міжнародного правопорядку, що базується на спільних та універсальних цінностях, необхідність існування яких є загальновизнаною. Такою цінністю, фундаментальною основою міжнародного права є принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Незважаючи на надзвичайно вагоме значення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань для функціонування міжнародного права, як в українській, так і в зарубіжній юридичній науковій літературі відсутні сучасні комплексні та ґрунтовні дослідження цього принципу з урахуванням тих змін, які міжнародне право зазнало протягом останніх десятиліть.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі питання, що стосуються принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, висвітлювалися провідними зарубіжними та вітчизняними науковцями, такими як О. В. Задорожній, А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов, М. О. Баймуратов, О. В. Київець, В. Н. Денисов, О. І. Тіунов, Н. В. Захарова, Я. Броунлі, М. Шоу, М. Фіцморіс, О. Еласс, Х. Верберг, І. І. Лукашук та ін.

Постановка завдання. У зв'язку з вищезазначеним завданням даного дослідження є внесок у вирішення наукової проблеми щодо аналізу принципу добросовісного виконання

міжнародних зобов'язань та надання стислої характеристики цього принципу, що базується на проведеному дослідженні.

Виклад основного матеріалу. Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань віднесено до основних принципів міжнародного права основоположними міжнародними документами, зокрема: Статутом Організації Об'єднаних Націй, що набув чинності 24 жовтня 1945 року [1], Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнятою резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року [2], Декларацією принципів, якими держави-учасники будуть керуватися у взаємних відносинах, що включена до Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 року [3]. Зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань також відображено, зокрема, у таких міжнародних документах, як Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року [4], Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року [5], у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, що відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня

2001 року були взяті до уваги Генеральною Асамблеєю ООН [6].

З урахуванням положень вищевказаних міжнародних документів можна надати таке визначення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань: це загальновизнана, універсальна, системотворча і основоположна норма міжнародного права, яка відображає зобов'язання суб'єктів міжнародного права добросовісно виконувати відповідно до міжнародного права взяті ними міжнародно-правові зобов'язання та яка має визначальне значення для гарантування міжнародного миру, міжнародної безпеки, для реалізації принципів та інших норм міжнародного права.

Для характеристики змісту принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань можна виокремити такі елементи:

(1) обов'язковість виконання міжнародно-правових зобов'язань суб'єктів міжнародного права;

(2) добросовісність виконання міжнародно-правових зобов'язань суб'єктів міжнародного права;

(3) виконання міжнародно-правових зобов'язань згідно з визначеними міжнародним правом правилами;

(4) юридична відповідальність за порушення міжнародно-правових зобов'язань, принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

З огляду на зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, дія цього принципу стосується всіх інших норм міжнародного права, тож, він може вважатися джерелом обов'язковості міжнародно-правових норм. Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є загальнообов'язковим, і водночас обов'язковими є міжнародно-правові норми, що підлягають виконанню згідно з цим принципом.

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань може бути віднесений до імперативних норм *jus cogens*, відхилення від яких є недопустимим, з огляду на важливість цінностей, яких стосується принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, та оскільки можна зробити висновок, що характерні риси зазначеного принципу відповідають ознакам імперативної норми загального міжнародного права *jus cogens*, визначеним у статті 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [4]. Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань продовжує зобов'язання *erga omnes* – зобов'язання добросовісно виконувати міжнародні зобов'язання. Усі підстави припинення міжнародних зобов'язань, у тому числі докорінна зміна обставин, повинні відповідати прави-

лам застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Дія принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширюється на всі міжнародні зобов'язання, тобто на міжнародні зобов'язання, що виникають не лише з таких загальновизнаних джерел міжнародного права, як міжнародні договори, норми міжнародного звичаю та загальні принципи права, але також з інших джерел сучасного міжнародного права, зокрема з односторонніх юридичних актів держав та міжнародних організацій, актів, рішень міжнародних організацій, міжнародних установ, міжнародних конференцій, нарад, а також із правозастосовних актів, які можуть видаватися міжнародними і національними судовими установами, іншими організаціями та органами. Тобто принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань застосовується щодо всіх міжнародних зобов'язань незалежно від джерела їх закріплення.

Окремо слід відзначити поширення сфери дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань на односторонні юридичні акти держав, які набувають все більшого значення у сучасному міжнародному праві. Таким чином, наприклад, Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) можна розглядати як документ, що зафіксував обмін односторонніми юридично обов'язковими заявами Російської Федерації, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучених Штатів Америки, якими ці держави взяли на себе міжнародні зобов'язання щодо України. Отже, міжнародні зобов'язання згідно з Будапештським меморандумом є обов'язковими до виконання в силу дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

При цьому можна також зробити висновок, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширює свою дію на всіх суб'єктів міжнародного права, в тому числі на всіх нових учасників міжнародних відносин, що виникають.

Поширення дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань на всі міжнародні зобов'язання та на всіх суб'єктів міжнародного права, що можуть виникати, забезпечує виконання адаптивної і стабілізаційної функції принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, тобто забезпечення, з одного боку, адаптивності міжнародно-правового регулювання до змін міжнародних відносин, а, з іншого боку, має гарантувати стабільність основоположних засад міжнародного права, незважаючи на вказані зміни, та прогресивний розвиток міжнародного права.

Окрім обов'язковості виконання міжнародно-правових зобов'язань принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань характеризується такою невід'ємною ознакою, як добросовісність. Можна зробити узагальнення, що у складі принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань добросовісність полягає, зокрема, у чесному, точно, неухильному, справедливому, розумному, повному виконанні зобов'язань, якнайкраще згідно з можливостями сторони, з докладанням усіх зусиль, згідно з буквою та духом відповідних положень, що встановлюють зобов'язання, без намагання недобросовісно уникнути виконання, ухилитися від виконання або отримати недобросовісні, безпідставні переваги; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань також передбачає необхідність утримуватися від дій, що можуть позбавити норму, що встановлює зобов'язання, її об'єкта та мети, а також від будь-яких інших дій, що перешкоджають її реалізації, неможливість посилатись на положення внутрішнього права держави як на виправдання для невиконання своїх міжнародних зобов'язань, а також неможливість посилатись на правила міжнародної організації як на виправдання невиконання міжнародних зобов'язань міжнародною організацією, необхідність узгодження відповідних зобов'язань з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом, заборону зловживанням правами, використання їх на шкоду правам і законним інтересам інших суб'єктів, а також добросовісне тлумачення відповідних положень з метою встановлення істинного, справжнього змісту відповідних зобов'язань.

Держави самостійно визначають, яким чином виконувати міжнародно-правові зобов'язання згідно з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, враховуючи необхідність погоджувати національне законодавство з міжнародним правом, використовувати механізми імплементації для виконання міжнародних зобов'язань. На міжнародному рівні для забезпечення добросовісного виконання міжнародних зобов'язань існують міжнародні гарантії, міжнародний контроль, механізми міжнародної відповідальності та інші міжнародні засоби та інституційні механізми, в тому числі міжнародні консультації, переговори, діяльність судів тощо.

Важливо відзначити взаємозв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з іншими принципами міжнародного права та деякими загальними принципами права. Адже, наприклад, згідно з Висновками робочої групи з питань фрагментації міжнародного права, затвердженими Комісією міжнародного права у 2006 році, «Міжнародне право є правовою системою. Його прави-

ла і принципи (тобто, його норми) діють у взаємозв'язку і повинні тлумачитися в контексті інших правил та принципів» [7, с. 177, 178].

Так, виконання міжнародних зобов'язань згідно з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має відбуватися (а) без втручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави, (б) без погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави або будь-яким іншим чином, несумісним із цілями ООН, (в) з вирішенням міжнародних спорів держав мирними засобами і без загрози міжнародному миру, безпеці та справедливості, (г) на основі співробітництва держав одна з одною згідно зі Статутом ООН, (ґ) відповідно до принципу рівноправності і самовизначення народів, (д) відповідно до принципу суверенної рівності держав, (е) відповідно до верховенства права. Згідно з принципом міжнародної відповідальності, порушення міжнародно-правового зобов'язання, якщо відповідна дія або бездіяльність здійснюється державою або міжнародною організацією за міжнародним правом, становить міжнародно-протиправне діяння, що зумовлює настання відповідальності.

Насамкінець, слід відзначити кореляцію принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з принципом «*pacta sunt servanda*». Принцип «*pacta sunt servanda*» є загальним принципом права, що виник ще у стародавні часи та знайшов реалізацію у міжнародному праві. Сфера дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є більш широкою, ніж сфера дії принципу *pacta sunt servanda*. Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширюється на міжнародні зобов'язання, що випливають не лише з договорів, а й з інших джерел міжнародного права, тоді як *pacta sunt servanda* фактично стосується виконання договорів згідно з міжнародним правом. Відповідно, принцип *pacta sunt servanda* поширюється на суб'єктів міжнародного права, що можуть укласти договори згідно з міжнародним правом, тоді як принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань застосовується щодо всіх суб'єктів міжнародного права. Отже, формування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань стало логічно необхідним із розвитком міжнародних відносин та необхідністю гарантувати виконання усіх зобов'язань, що виникають з міжнародного права усіма суб'єктами міжнародного права.

Висновки

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань як гарантія виконання зобов'язань, що виникають відповідно до між-

народного права, забезпечує можливість співробітництва між державами, взаємоузгодження їхніх інтересів для підтримки міжнародного миру та безпеки. Отже, чітке розуміння змісту цього принципу та його подальше дослідження має сприяти утвердженню міжнародної законності і міжнародного правопорядку, розвитку та функціонуванню сучасного міжнародного права, забезпеченню прогресивного розвитку людства.

Список використаних джерел:

1. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда // Организация Объединенных Наций: сайт. URL: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> (дата звернення: 01.07.2018)
2. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций от 24 октября 1970 года. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569/ (дата звернення: 01.07.2018)
3. Заключение Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXXI. Москва, 1977. С. 544-589. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_055 (дата звернення: 01.07.2018)
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1986. № 17. Ст. 343.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 (дата звернення: 01.07.2018)
6. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Text adopted by the International Law Commission at its 53rd Session, 2001. Doc. A/56/10 // Yearbook of the International Law Commission. 2001. Vol. II. Part 2. // United Nations Office of Legal Affairs: web-site. URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 01.07.2018)
7. Conclusions of the Work of the Study Group on the Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law (ILC Study Group), UN Doc. A/61/10 (2006). International Law Commission (ILC). // United Nations Office of Legal Affairs: web-site. URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_9_2006.pdf (дата звернення: 01.07.2018)

*Статья посвящена исследованию принципа добросовестного выполнения международных обязательств. Предложено определение понятия «принцип добросовестного выполнения международных обязательств», для характеристики содержания этого принципа выделены его элементы, определена сфера действия принципа добросовестного выполнения международных обязательств в современном международном праве по кругу субъектов международного права и видам международных обязательств, на которые распространяется действие указанного принципа. Исследована добросовестность как неотъемлемый признак применения принципа добросовестного выполнения международных обязательств. Сделан вывод о том, что принцип добросовестного выполнения международных обязательств является общеобязательным, основным принципом международного права, императивной нормой общего международного права *jus cogens*, которая порождает обязательства *erga omnes*. Установлена взаимосвязь принципа добросовестного выполнения международных обязательств с другими основными принципами международного права и некоторыми общими принципами права, в частности соотношение с принципом «*pacta sunt servanda*».*

Ключевые слова: принцип добросовестного выполнения международных обязательств, международное право, принципы международного права.

*The article is dedicated to the analysis of the principle of performance of international obligations in good faith. The definition of “the principle of performance of international obligations in good faith” is proposed and the elements characterizing the content of this principle are identified. The sphere of action of the principle of performance of international obligations in good faith in the modern international law is identified according to the sphere of subjects of international law and the range of international obligations, to which this principle applies. The analysis covers good faith as an integral feature of the application of the principle of performance of international obligations in good faith. The conclusion is made that the principle of performance of international obligations in good faith is a generally obligatory, fundamental principle of international law, the peremptory norm of general international law “*jus cogens*”, which creates the *erga omnes* obligations. It has been established that the principle of performance of international obligations in good faith is interconnected with other fundamental principles of international law and some general principles of law, in particular, the research covers the correlation of the principle of performance of international obligations in good faith with *pacta sunt servanda* principle.*

Key words: principle of performance of international obligations in good faith, international law, principles of international law.